Els arlequins de Canillo: la policia del Carnaval

Rosa Burgos Mateu
Arxiu d'Etnografia d'Andorra

Un escamot d'arlequins, al matí, mos posàvom el vestit i anàvom a les cases, a la casa que podíom prendre l'olla, que allavons es feve un bon caldo, i allavons la portàvom allà al carrer i allí, mira..., tot cosa de riure [...]. La broma que es feve allavons avui no la permetrien ni a dintre de casa ni als cafès ni això. Allavons ere tot permès [...].

Home de Canillo, 74 anys, Arxiu d'Etnografia d'Andorra

De persones disfressades d'arlequí durant els dies de carnaval se'n poden veure moltes, però on tenen un protagonisme rellevant és a Andorra, més concretament a Canillo. Els arlequins formen part del folklore d'aquesta parròquia, i des del mes de juny passat aquesta tradició es va sumar a la llista de l'Inventari general del patrimoni cultural, a la secció quarta, relativa als béns immaterials del Principat d'Andorra, com a festa d'interès cultural.

La memòria històrica i la poca documentació de què es disposa sobre aquesta tradició fa que es dedueixi que els arlequins de Canillo eren els responsables de vetllar pel bon compliment i l'ordre de les accions carnavalesques.

L'arrelament històric d'aquest element festiu es recorda entre la gent gran de Canillo, que la situa a mitjan anys 30 del segle XX. L'origen dels arlequins de Canillo és desconegut, però la proximitat de la parròquia amb França ens porta a parlar dels moviments migratoris dels habitants d'aquesta parròquia cap a les zones del Llenguadoc-Rosselló, al final del segle XIX.

Una de les activitats fonamentals de la vida de muntanya és la ramaderia, i els pastors s'organitzaven la vida seguint els moviments que els generava l'activitat del camp i del bestiar. Les necessitats socioeconòmiques d'aquell moment van fer que durant els mesos de tardor els andorrans i els seus ramats d'ovelles emprenguessin el camí cap a les zones més planes d'Espanya i de França, on hi havia més facilitats per a l'activitat agrícola, ramadera i comercial.

Concretament al departament de l'Erau i a la ciutat de Besiers les comunitats d'andorrans són molt conegudes.

En aquests llocs, al segle XVII ja apareix documentat el personatge de l'arlequí durant els dies de carnaval, vestit amb peces de colors virolats i una màscara de color negre que li cobria la cara. És molt probable, per tant, que els homes andorrans que s'hi van desplaçar

MEDIATECA FESTES.ORG
L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA

en aquells temps importessin més tard fins a Canillo aquest costum, que s'ha reinterpretat amb el pas del temps.

EL VESTIT D'ARLEQUÍ

Les dones més grans expliquen que la disfressa d'arlequí la feien a casa les mares i les noies de la parròquia. S'utilitzaven peces de roba vella de color clar, preferiblement de color blanc, on es cosien peces de franel·la o de feltre de colors llampants i retallats en forma de figures. N'hi ha que encara recorden que, per fer-se el vestit d'arlequí, havien utilitzat uns calçotets llargs blancs i una samarreta amb mànigues o també un pijama vell.

Els arlequins al poble dels Plans, Canillo, 1961. Fons Fotogràfic Casa Soldevila, Canillo

A la vestimenta, que incloïa una caputxa, també s'hi cosien, sobretot als braços i a les cames, unes coscolles (picarols grossos) per procurar fer el màxim de soroll i no passar desapercebuts. Al guirigall que feien els arlequins s'hi sumava una mena de fuet de cuir que feien espetegar contra el terra.

Per ser un autèntic arlequí, la disfressa s'havia de completar amb una màscara feta d'una tela metàl·lica molt fina. Alguns dels arlequins s'hi pintaven uns ulls i un nas de color negre i els llavis de color vermell; d'altres se l'embrutaven o l'encarbonaven tota de color negre.

MEDIATECA FESTES.ORG
L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA

Avui en dia aquesta festa es manté viva, malgrat alguns canvis en el vestuari com la màscara, que s'ha deixat d'utilitzar. Tot i això, alguns dels joves de Canillo segueixen utilitzant la disfressa d'arlequí que han heretat del pare i fins i tot de l'avi, i d'altres encara se'l fan cosir, però és el Comú de la parròquia qui es fa càrrec de la festa[1] i, per tant, custodia els vestits durant l'any i els cedeix durant els dies de carnaval.

EL "SERVEI D'ORDRE" DE LA PARRÒQUIA

Tot i que els arlequins són els protagonistes de la festa de carnaval a Canillo i es poden veure en qualsevol moment i a qualsevol lloc, la seva aparició arriba just després de la penjada del rei Carnestoltes, a primera hora de la tarda del dissabte de carnaval. Actualment desfilen per tots els carrers de la parròquia i són presents a totes les activitats organitzades.

L'objectiu dels arlequins era vigilar que imperés el desordre que caracteritza el carnaval. La broma, la disbauxa i els excessos s'havien d'assegurar durant els dies de festa previs als dies d'abstinència de la Quaresma. Per tant, es pot parlar dels escamots d'arlequins com un "servei d'ordre" de compliment, una mena de policies de la parròquia durant el Carnaval.

Els més grans diuen encara que aquests dies tot és permès, però això no és del tot cert si es té en compte la llista d'imposicions marcades pels arlequins amb l'únic objectiu de fer gresca.

La "norma" més important dels dies de Carnaval era la prohibició de treballar. Si els arlequins veien algú que ho feia, el multaven i el preu era pagar-los el beure o el berenar a la plaça del poble. El càstig era el mateix per als que jugaven a cartes als cafès de la parròquia, ja que també estava vetat pel Carnaval. Fins i tot, en aquella època, no es podia anar calçat amb esclops, i els arlequins els amagaven o bé els omplien d'aigua a qui en portava.

Tenint en compte que durant el Carnaval els arlequins no deixaven que es treballés i el contraban era una pràctica habitual a Andorra, el jovent de Canillo es vestia de contrabandista expressament per aquestes dates. El dilluns de Carnaval es penjaven un fardot a l'esquena i corrien pels carrers del poble provocant la persecució dels

[1] La memòria oral ens diu que als anys 30 del segle XX eren els mateixos joves de Canillo qui organitzaven la festa. Als anys 60, la Unió Pro Turisme de la parròquia és qui se'n va fer càrrec. Era un òrgan que va funcionar de manera autònoma fins als anys 80, quan el Comú el va absorbir i, per tant, també va absorbir totes les activitats que organitzava, com la festa de Carnaval.

MEDIATECA FESTES.ORG
L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA

arlequins, que simulaven ser els policies. Quan aconseguien atrapar els contrabandistes, els arlequins els duien a la plaça i ells mateixos els jutjaven.

Aquesta representació teatral i burlesca era una de les tradicions del Carnaval de Canillo, que també protagonitzaven els arlequins, però que amb el pas del temps es va anar perdent.[2]

D'altra banda, també se celebrava una de les festes més habituals dels pobles pirinencs: el ball de l'Óssa. A Canillo també hi havia hagut una óssa i els arlequins la feien ballar. El dimarts de Carnaval un dels joves de la parròquia es posava dins un sac de tela ple de palla, una pell d'ós al damunt i a l'esquena li penjaven una bóta de vi grossa i plena d'aire. El ball de l'Óssa representava que ella no volia obeir les ordres dels arlequins i ells li picaven l'esquena fins que feien explotar la bóta de vi, que feia un soroll que semblava els trets d'una escopeta, i representava la mort de l'óssa.

Una altra de les bromes era el robatori de les olles. El dilluns de Carnaval, durant el matí, es preparava a totes les cases de la parròquia un brou amb la vianda del porc. Els arlequins s'organitzaven en patrulles i mentre uns vigilaven que no els veiessin, els altres entraven a les cuines de les cases per endur-se les olles al carrer. Després se'l bevien a la plaça entre tots i es menjaven la carn. La provocació era constant entre els arlequins. També solien entrar de bon matí a les cases i, si coneixien un dels joves que encara dormia, el treien del llit i el feien sortir al carrer amb pijama per empaitar-lo. Fins i tot es recorden alguns joves que corrien amb els llençols a les mans. La gent més gran de Canillo explica que quan s'entrava a les cases es llançava farina per tot arreu, un costum que ha evolucionat cap al confeti i els paperets de colors d'avui en dia.

Per tant, l'objectiu dels arlequins, que durant uns dies manaven a Canillo, era fer broma sense parar i jugar a provar qui la feia més grossa. La finalitat només era una: riure's de tot.

L'EXCEPCIONALITAT DELS ARLEQUINS

La d'arlequí és una de les disfresses més concorregudes a les festes de carnaval per la seva vistositat i el seu tarannà d'improvisació còmica que troba l'origen a la *Commedia dell'Arte* al segle XVI, a Itàlia. Les característiques de la disfressa de l'arlequí de Canillo i la

[2] Avui en dia, a Andorra, la representació dels contrabandistes i l'óssa es conserva només a la parròquia d'Encamp, on té un protagonisme especial, i també es va declarar festa d'interès cultural.

MEDIATECA FESTES.ORG
L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA

singularitat de les seves funcions durant la festa fan que aquesta tradició adquireixi un cert valor d'excepcionalitat a Andorra.

A Andorra, al començament, aquest personatge era una identitat pròpia dels homes solters i casats de Canillo, i més endavant, ben entrats els anys 60, s'hi van sumar també les dones. Va ser durant aquests anys que els arlequins de Canillo van començar a participar en les festes de Carnaval de les altres parròquies del Principat com Encamp i Escaldes, on també va existir, durant alguns anys, algun grup d'arlequins.

Amb els anys la festa va evolucionar i es va modernitzar. Les activitats pròpies del Carnaval es van traslladar al carrer i s'organitzaven rues conjuntes entre les diverses parròquies, on cada grup tenia la seva carrossa, entre les quals hi havia la dels arlequins de Canillo.

Els canvis de ritme de vida i l'augment de l'activitat comercial i turística van fer que la festa es diluís i que els arlequins deixessin de participar en cercaviles.

Rua de carnaval a Canillo, 1989. Arxiu del Comú de Canillo

Aquest canvi d'hàbits fa que, a la dècada dels anys 80, el jovent del poble deixi d'organitzar la festa i entrin en acció altres protagonistes. Aquest és el cas de la Unió Pro Turisme de Canillo, una òrgan independent que comptava amb subvencions comunals i que pretenia reactivar l'activitat dels arlequins. Aquesta institució va ser l'encarregada d'organitzar moltes de les festes turístiques i culturals

MEDIATECA FESTES.ORG
L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA

de la parròquia, entre elles el Carnaval. Finalment, el Comú de Canillo va absorbir la Unió Pro Turisme i algunes de les seves funcions.

Avui en dia és el Departament de Joventut de la corporació canillenca qui planifica els actes de Carnaval i vetlla per la continuïtat d'aquesta festa. Els arlequins continuen tenint el mateix significat original, però les seves aparicions al carrer formen part d'un cartell festiu organitzat: fins i tot el Comú és qui custodia la majoria dels vestits i els distribueix entre els protagonistes dies abans de la celebració.

L'escamot d'arlequins segueix recorrent els carrers de la parròquia durant els dies de Carnaval, alguns a peu i altres damunt d'una carrossa, sobretot, a partir del dissabte a la tarda, un cop ja s'ha penjat el rei Carnestoltes.

Rosa Burgos Mateu
Arxiu d'Etnografia d'Andorra
Febrer de 2011

Documentació:

- AEA. Arxiu d'Etnografia d'Andorra. Àrea de Recerca Històrica. Patrimoni Cultural, 1997.
- Arxiu Històric Nacional. Fons audiovisual.
- Arxiu Comunal de Canillo.
- *Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja.* Barcelona*:* Editorial Alta Fulla. Fundació Serveis de Cultura Popular, 1989.
- *Encyclopédie des gens du monde: repertoire universel des sciences, des lettres et des arts*. París: Volum 2. Librairie de Treuttel et Würtz, 1833.
- ALCOBÉ FONT, Jordi. *Els arlequins i el Carnaval de Canillo.* Andorra: Ex-Libris. Casa Bauró: Fulls de bibliografia. Núm.12. Biblioteca Nacional d'Andorra, 2009.
- JULIÁN I ADÁN, Eva. *Hereus i cabalers: els costums, les llegendes, els relats, les dites, la música i la màgia dels antics pobladors del Principat d'Andorra.* Andorra: Autoedició, 1997..
- LOMBARD-JOURDAN, Anne. *Aux origines de Carnaval: un dieux gaulois ancêtre des rois de France*. París: Odile Jacob, 2005.

MEDIATECA FESTES.ORG
L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA